

SMRT HRVATSKIH KRALJEVA MIROSLAVA I ZVONIMIRA (2)

E k s k u r s I

STAROHRVATSKA KATEDRALA NA KAPITULU KOD KNINA

Na Kapitulu su bile postepeno tri starohrvatske crkve, sve tri posvećene sv. Bartulu. Najstarija je iz X stoljeća, možda i iz IX stoljeća. Uz nju je bio benediktinski samostan iz vremena hrvatskih kraljeva. Izumrćem hrvatske dinastije, koja je taj samostan smatrala svojom zadužbinom, i on je sve to više gubio značenje i propadao, tako da već početkom XII st. rijetko se više i spominje.

Kapituli i biskupi mnogo su puta popravljali trošne i opustjele samostane benediktinskog reda i u njih su prenosili svoje rezidencije.¹

Tako je na Kapitulu podignuta, do porušene stare opatijske crkve, druga, kaptolska, u XII stoljeću, a do nje, na ruševinama opatijske, katedrala hrvatskog biskupa g. 1200—1203, tzv. Dobroslavova bazilika. Ruševine i doba tih triju crkava stručno je obradio inž. Čiro Iveković. Evo njegova konačnog zaključka:

»Na temelju svega ovoga, što se je ovdje iznijelo, možemo doći do zaključka, da su ovdje bile faktično tri crkve, i to jedna najstarija i najmanja, ona koja se je porušila do temelja i ustupila mjesto ovoj novogradnji iz g. 1203, onda ona veća na lijevo od velike crkve, koja je građena kasnije nego li ona malena prvobitna, a tek kasnije sagrađena je treća i najveća, koja je bila istodobno spojena u istu cjelinu sa manjom. Ona porušena je dakle najstarija i potječe sjegurno iz X stoljeća, ako nije i starija. Iz ove crkve potječe natpis Držislavov i onaj drugi, koje su ploče služile za oltarnu ogradu pred velikim oltarom, što bi faktično i odgovaralo onoj širini stare crkve ppr. 4.50 m.

Druga bi crkva bila ona veća na lijevo od velike, koja je kasnije sagrađena, a možda i po samom kralju Kresimiru, ikoji je podigao Kapitul. Nu to nije vjerojatno; način gradnje odgovarao bi više kasnijem načinu, te bi se moglo datirati s početkom XII stoljeća. Ovom vremenu bi odgovarala posuda za svetu vodu (slika 13.), kao što i nadvratnik (slika 14.) ...

Treća je crkva velika bazilika građena i dovršena g. 1203., kako nam to natpis kaže. To je bila za ono doba jedna velika građevina. Ovo je bilo naime doba, kada su skoro u svakom većem mjestu podizane velike crkve, koje su se tekom vremena popravljale i izmjenjivale. Ova bazilika na Kapitolu došla je do nas istina u ruševinama, ali kako iz navedenog proizlazi u tolikoj količini i takovom stanju, da ju možemo sasvim dobro rekonstruirati, kako nam to pokazuju i slike.«²

Na Kapitolu bi trebalo još istraživati, jer on još nije dovoljno istražen. Tako misli naš poznati arheolog Stipe Gunjača.

On dijeli zemljišnu situaciju na Kapitolu na tri skupine:

»1. istraženi dio, gdje se nalaze temelji Dobroslavove bazilike, 2. upropašteni dio pri gradnji željezničke pruge Siverić — Knin, i 3. još neistraženi dio.«³

Ovdje nas zanima istraženi dio: Dobroslavova bazilika.

Imamo čitav njezin tloris⁴ i pouzdane arheološke i povijesne podatke o njezinoj gradnji i povijesti.

Gledom na postanak i gradnju crkve imamo dva važna natpisa: natpis biskupa Mikuša i natpis kninskog prepošta plemića Dobroslava.

Mikušev natpis

Kad je biskup Mikuš udario temelje crkvi, stavio je natpis u pjesmi koji nam se djelomično sačuvao.

Nađen je g. 1871. u Barama kod Knina. Potječe s Kapitula.⁵

Dimenzije su mu: širina 40 cm, visina 53 cm i debljina 11 cm.

Na ploči je pleterna ornamentika iz doba hrvatske samostalnosti.

Na poledini je natpis gotičkim slovima.

Ta je ploča bila dio crkvenog namještaja najstarije crkve, a upotrijebljena je pri gradnji katedrale.

Arheolog Željko Rapanić⁶ donosi njegovu fotokopiju i čitanje koje je jednako Bulićevu.⁷

Prema Buliću natpis glasi:

... D(omi)NICIS M(il)LE DUCE(n)T(is) ...

... (a)TQ(ue) CRESCAT EGO (?) ...

... (Nic)OLAUS HA(n)C Q(ue) DOT(avi?) ...

... I TUM S(an)C(t)I BARTHO(lomei) ...

Natpis je u pjesmi, u leoninskim heksametrima. Ima četiri stiha. Nekoliko slova nedostaje na kraju, mnogo na početku. Mislim da ga još nitko nije restaurirao niti mu iskoristio sadržaj.

Ja ga popunjam i čitam kako slijedi:

(Annis adventis) D(omi)NICIS M(il)LE DUCE(n)T(is)

(Plebs ut hic adoret in)TUSQUE CRESCAT ET O(ret)

(Ecclesiam fundavi Nic)OLAUS) HANCQ(ue) DOT(avi)
(Ad honorem De)I TUM S(an)C(t)I BARTHO(lomei).

Prijevod:

Kad je došlo 1200 Gospodnjih godina:
Da narod ovdje klanja, duhovno raste i moli se,
Crkvu sam utemeljio ja Nikola i dotirao
Na čast Boga i svetog Bartolomeja.

Smatram nužnim donijeti nekoliko bilježaka popunjenju i čitanju teksta.

Ablativ apsolutni adventis (annis) dolazi od adventum -a -um, participa gl. advenio. Rijedak je to slučaj, ali nužno dolazi baš u našem stihu, jer ga traže smisao, metrika i rima.⁸

U drugom stihu čitam ne »atque«, nego »(in)tusque«, jer iza »T« dolazi jasno kratica za »us«.

Na koncu čitam et o(ret) jer mi se čini da je iza »e« slovo t.

Izraz intus pred crescat znači u duhu »u srcu«, tj. »da duhovno raste«. U tom smislu dolazi i u Vulgati i kod klasika.

Jasna je aluzija na Vulgatu (2 Kor 4, 16): Homo qui intus est renovatur de die in diem.

Stavio sam »fundavi« za crkvu da ju je utemeljio, iz temelja podigao biskup Mikuš-Nikola, jer Dobroslavov natpis o njoj kaže da je »aedificata« (sagrađena) od Dobroslava; jer to je velika crkva, mnogo veća nego su kod nas bile crkve X i XI stoljeća — iz doba benediktinskog samostana sv. Bartula — i jer se spomenuti natpis nalazi na jednoj ploči iz opatijske srušene crkve.

Taj Nikola je fundator i dotator te crkve.

Posvećena je, kao i obje starije crkve, sv. Bartulu, a Dobroslavov natpis stavlja kao sporedne titulare presv. Djevicu i sv. Petra.

Važno je znati, tko je bio taj Nikola koji podiže crkvu.

To je bio biskup Micusus o kojemu govore Toma Arhiđakon⁹ i Farlati.¹⁰

Toma kaže da ga je posvetio za biskupa splitski nadbiskup Bernard u templarskom samostanu Vrani, a Farlati stavlja njegovo ređenje g. 1200. i da je bio još živ 1226. godine.

Biskup Micusus i Nicolaus našega natpisa jedna je te ista osoba.

Micusus je polatinjeno hrvatsko ime Mikuš (Nikola).

Rječnik Jugoslavenske akademije ima pridjev Mikušin od imena Mikuš, kojemu imenu on ne nalazi potvrde.

Međutim, u našim srednjovjekovnim dokumentima ime Mikuš dolazi češće, npr. Smičiklas, Codex dipl. V, str. 571 (g. 1270); XI, str. 187 (g. 1345); ib., str. 209 (Mikuch). Ime je nastalo stezanjem: Miklauš-Mikluš-Mikuš. Slično: Nikolica-Niklica-Nikica.

Ime Nikola vrlo je rašireno među Hrvatima još od XI stoljeća. Od toga imena i njegove varijante Mikula dolaze mnogi hipokoristički imenā i prezimenā odbacivanjem prvoga sloga.

Tako od Nikola imamo imena Kole i Kola, prezimena Kolić (Sinj) i Kolendić, a od Mikula ime Kule (Siverić) i prezimena Kulić (Sinj) i Kulin (ban). Ime Mikula imali su samo Hrvati. Prema tome ni Kulin

nije vlaško ime kako to drži Enciklopedija Jugoslavije (v. riječ Kulin), nego prezime starohrvatske obitelji koje je nosio i bosanski ban Kulin (1180?—1204?).

Zanimljivo je da su u Kninu kadikad i druga imena činjena na latinskom od hrvatskih imena, npr.: Stepucus abbas jednog natpisa.

Dapače i imena hrvatskih vladara imaju kadšto hrvatski završetak, npr.: (Svetos?)clav, Drzisclav.¹¹

Iz natpisa slijedi da je katedralu sv. Bartula na Kapitolu počeo graditi Mikuš-Nikola I 1200. godine, a ne onaj Nikola »I« koji se spominje g. 1272—1274. koji bi se morao nazivati Nikola II. Da se ne stvara zbrka kod biskupā Nikolā, kojih Farlati nabroja sedam, ovoga Nikolu zvat ću Mikuš-Nikola.

Prema tome, Nikola I Šišićeve Povijesti Hrvata nema ništa s gradnjom Mikuševe katedrale.¹²

Natpis prepošta Dobroslava

Još bolje nam osvjetljuje gradnju katedrale jedan drugi natpis nad vratima njezina pročelja, natpis prepošta Dobroslava koji je uz Mikuša-Nikolu bio graditelj katedrale. Po njemu su je naši historičari i arheolozi nazvali Dobroslavova crkva.

Natpis je iz g. 1203. Davno ga je nestalo, ali sačuvan mu lje prijepis oko g. 1690. Učinio ga je opat Ivan Vidović, kasniji biskup trogirski, koji ga je vidio na svom pastirskom pohodu Kninu, i zabilježio ga u jednu knjigu, koju je darovao franjevačkom samostanu sv. Lovre u Šibeniku.¹³

Donosim tekst prema Buliću¹⁴: Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi 1203. regnante rege Emerico aedificata est ecclesia ista a venerabili preposito Dobroslavo, filio Prodancii, comitis Tiniensis, nepotis Prodaslavi comitis, ad honorem Domini et S(ancti) Barth(olomei) et Sanctissimae M(ariae) et S(ancti) P(etri) pro redemptione animae suae et suorum.

Prijevod:

Godine od Utjelovljenja Gospodnjega 1203. za vlade kralja Emerika, sagradio je ovu crkvu časni prepošt Dobroslav, sin Prodancija, kninskog župana, unuk Prodaslava župana, na čast Gospoda i svetog Bartolomeja i presvete Marije i svetog Petra, za otkup duše svoje i svojih.

O tom natpisu dobro kaže Gunjača: »Br. 4. Pisani kameni spomenik izvor je prvoga reda, a kad je zatečen još i *supra portam ecclesiae* na Kapitolu, zaista nema dvojbe da tamo i spada. Prvi u seriji svetaca stoji Bartul i zato crkva pripada njemu.«¹⁵

Na splitskom sinodu g. 1185. naređeno je da kninski biskup ima svoje sjedište u Kninu. Netom je Mikuš-Nikola dobio biskupsku čast (g. 1200), odmah su on i prepošt zajednički počeli graditi katedralu. Čim je bila gotova, postala je svečanom katedralom biskupa Mikuša-Nikole. O tome imamo dokumenat iz g. 1315. Donose ga Farlati,¹⁶ Smičiklas,¹⁷ Šišić,¹⁸ Gunjača¹⁹ i drugi.

Splitski nadbiskup Petar IX (1297—1324) bio je optužen zbog raznih prekršaja. Između drugih krivnja, predbacivalo mu se da je zanemario jedno zemljište samostana sv. Bartula u Kninu koje je g. 1158. pripalo splitskom nadbiskupu. Petar je napisao, ili netko drugi po Petrovu kazivanju, Petrovu apologiju.

Iz apologije donosim u prijevodu dokumenat o prijepornom zemljištu samostana sv. Bartula u Kninu: »Također se kaže, da je gosp. nadbiskup otuđio neki posjed Sv. Bartula u Kninu, a to je lažno, jer on ga nije otuđio nego je bio otuđen nemarom i nebrigom još od vremena pet nadbiskupa ili prethodnika rečenog nadbiskupa (Petra), a on ga je marljivim istraživanjem opet pronašao. I jer je na tom terenu još gosp. kninski biskup blage uspomene Nikola bio izgradio svečanu biskupsku crkvu, što je sad očito, a da mu se nisu protivili ni rečeni nadbiskup (Bernard) ni kapitul, to gosp. nadbiskup Petar nije ni mogao drugo učiniti nego što je učinio uz odobrenje svoga kapitula: on je na neki način za taj kratkotrajni i neznatni posjed ipak iznuđio 400 mletačkih dinara, a i to je jedva uspio jer su i ban i njegovi nasljednici zabranjivali rečenom biskupu (Nikoli) da dade novaca. Navodili su, naime, da se od vremena njihovih otaca nije čulo da je taj posjed ikada pripadao crkvi sv. Dujma. Gosp. nadbiskup pismeno se obvezao da će za taj novac kupiti za svoju crkvu drugi posjed koji nije prijeporan.«

Iz tog dokumenta može se stvoriti nekoliko zaključaka: na terenu samostana sv. Bartula u Kninu biskup Mikuš-Nikola sagradio je crkvu uz privolu splitskog nadbiskupa Bernarda i njegova kaptola koji su taj teren svojatali.

Mikuš-Nikola tu je crkvu učinio katedralom i tamo prenio sjelo svoje biskupije. Biskup Mikuš-Nikola htio je dati splitskom nadbiskupu odštetu u novcu za to zemljište, ali su mu branili ban i njegovi nasljednici (banovi između g. 1200—1226).

Nadbiskup Petar IX likvidirao je spor oko toga terena na kojem je katedrala tim što se obavezao da će za dobiveni novac kupiti drugo neprijeporno zemljište za splitsku crkvu. Od tada (g. 1315) kninski Kapitul i sve na njemu vlasništvo je jedino kninske biskupije.

Katedrala na Kapitolu spominje se g. 1369, kad joj je trebalo popraviti krov, koji je bio posvođen sadrom, ali, jer nije bio dobro utvrđen te je vlažio, trebalo ga je pokriti. Grede i daske bile su spremljene, ali dođe kninski kaštelan Ivan, sin Nikolin, pa nasilno odnese u grad sav taj materijal za svoje gradnje.²⁰

Crkva je g. 1428. već bila srušena za turskih navala, možda već 1415.²¹ Spomenute (1428) godine papa Martin V imenovao je kninskim biskupom Ivana III, prepošta kaptola u Čazmi.²²

Je li biskup Ivan III popravio staru katedralu na Kapitolu ili je zidao novu u Kninu, teško je kazati radi nedostatka dokumenata. Zato će trebati još istraživati gdje je bila kninska katedrala između g. 1423. i pada Knina u turske ruke (g. 1522).

Gunjača je našao da je katedrala (duomo) zabilježena na mapi iz g. 1720. uz tvrđavu kod tzv. Loredanove kapije, ondje gdje je sve do g. 1943. stajao Uboški dom.²³

Katedrala je najvjerojatnije prešla sa svojim namještajem na novo mjesto, možda u koju već gotovu crkvu, u vrijeme najvećih turskih najezda prije samog pada Knina.

Kao što nas povijest katedrale na Kapitulu vodi poslije njezine propasti u samu tvrđavu Knina, tako nas svi arheološki i historijski podaci upućuju na to da je ona premještena na Kapitul iz Biskupije. O tom dobro govori Šišić: »S rješenjem pitanja, gdje je bio samostan i crkva sv. Bartula, ujedno je riješeno i pitanje, gdje je stajala starija katedrala kninske biskupije Sv. Marije, naime na kninskom polju, ondje gdje je danas mjesto Biskupija.«²⁴

E k s k u r s II

STAROHRVATSKA ŽUPANIJA POLJE KOD KNINA

Kad znamo da je biskup Mikuš-Nikola sagradio katedralu na Kapitolu i tamo prenio sjelo svoje biskupije, nastaje pitanje gdje je bila katedrala prije toga. Da ne iznosim mnoga različna mnijenja o tome i da se ne upuštam u duge rasprave, iznijet ću ukratko što držim najpouzdanijim u tom pitanju.

Najstarija katedrala hrvatskog biskupa (Episcopi Chroatensis), kasnijega kninskog biskupa, bila je u današnjoj Biskupiji, 11 km daleko od Knina. Tamo nas upućuju svi historijski i arheološki dokumenti. Tri su glavna historijska izvora: splitski crkveni sinod iz g. 1185, Toma Arhiđakon i darovnica kralja Zvonimira splitskim benediktinkama iz g. 1078. Arheološki nalazi potvrđuju sva ta tri historijska dokumenta.

Splitski sinod godine 1185.

Bio je to sastanak svih tadanjih biskupa splitske nadbiskupije, da uz ostale probleme uredi i granice biskupija i njihovih župa. Tu se o kninskom biskupu kaže: *Tiniensis Episcopus habeat sedem suam in Tenin et habeat has parochias: Tenin, Campum, Verchrecam (Verchreca), Pset.*¹

Smičiklas čita ... *Tenin campum Verchrecam, Pset.*²

Razlika se opaža u stavljanju zareza pri čitanju teksta.

Farlatiju je posebna parohija Tenin, a posebna Campus.

Farlatija slijede mnogi naši pisci, i s pravom, jer Smičiklasov Tenin campum ne može se prevoditi, kako to prevode neki pisci: kninsko polje, s ovih razloga:

1. To ne dopušta konstrukcija latinskog jezika, jer bi u tom slučaju moralo pisati u tekstu: *campus Tenini* ili *campus tiniensis*.

2. Sinod nabraja 6 biskupija: svakoj stavlja gdje joj je sjelo i u svakom sijelu parohiju, arhiđakonat. Prema tome, i kninska biskupija

mora imati svoju župu u svom gradu. Iz teksta, dakle, izlazi da je morala biti posebna parohija Knin, a posebna Campus (Polje).

3. Taj Campus, budući da je sijelo parohije (arhiđakonata), morao je biti veliko mjesto, a ne geografski pojam i obično polje bez svog jakoga centralnog naselja. Prema tome, taj Campus — Polje ne može biti nego gdje je današnja Biskupija.

Da je Knin imao posebni arhiđakonat, odnosno župu, očito je iz dokumenta koji donosi Farlati. Prema njemu je u Kninu od davnine postojala župska crkva sv. Stjepana, kralja.³

Mislim da stoji dobro zaključak: splitski sinod g. 1185. nabraja ne tri nego četiri arhiđakonata kninske biskupije: Knin, Campus (Polje), Vrlika i Pset.

Toma Arhidakon

I Toma Arhiđakon spominje gdje je bila najstarija katedrala hrvatskog biskupa. On kaže: »Voluerunt etiam Chroatorum reges quasi speciale habere pontificem, petieruntque ab archiepiscopo spalatensi; et fecerunt episcopum, qui Chroatensis appellabatur, posueruntque sedem ejus in campo, in ecclesia sancte Marie Virginis juxta castrum tiniense. Hic multas optinuit parochias, habuitque predia et possessiones per totum pene regnum Chroatie quia regalis erat episcopus et regis curiam sequebatur, eratque unus ex principibus aule, et sua jurisdictio usque ad Dravum fluvium extendebatur.«⁴

Donosim prijevod: Htjeli su i hrvatski kraljevi imati nekako posebnog biskupa i pitali su u splitskog nadbiskupa i učiniše biskupa koji se zvao hrvatski biskup i postaviše sijelo njegovo u Polju, u crkvi sv. Marije Djevice, kod grada Knina. On je dobio mnoge župe, sela i posjede gotovo u čitavom hrvatskom kraljevstvu jer je bio kraljski biskup i išao je za kraljskim dvorom i bio je jedan od poglavica dvora, a njegova se vlast protezala sve do rijeke Drave.

Naravno tumačenje Tomina teksta nužno nas dovodi, da stavimo sedem-sijelo biskupije hrvatskog biskupa u crkvu sv. Marije u Polju.

Ovdje se najprije kaže gdje je crkva sv. Marije: u Polju, a zatim gdje je Polje: kod Knina. Ovdje »kod« (latinski iuxta) označuje neposrednu blizinu između nepoznatijega i poznatijega mjesta. U običnom govoru kad netko kaže, npr., da je iz Vrpolja kod Knina, htio je kazati da se njegovo mjesto nalazi kod Knina, a ne njegova kuća. Sam Toma Arhidakon nas dovodi da tako i njega tumačimo.

Govoreći o gradu Epitaurus (Cavtatu), on kaže: Fuit autem civitas ejus Epitaurus que est juxta Ragusium.⁵

Gunjača pravilno tumači to mjesto: Tu »... iuxta označuje blizinu dva adekvatna objekta, dva historijski značajna naselja, između kojih nema takvog trećeg. Toma dobro zna, da je Cavtat blizu Dubrovnika i zato mu je on kao naselje naselju iuxta.«⁶

Tako Gunjača tumači to Tomino mjesto.

Ja se s njim slažem i primjenjujem njegovo tumačenje na drugi jednak Tomin slučaj: Posuerunt sedem ejus in Campo, in ecclesia sancte Marie Virginis, juxta castrum tiniense.

Moje čitanje teksta sa zarezom ispred juxta oslanja se na jednako čitanje Karamana.⁷

Gunjača ne stavlja zarez ispred juxta i na temelju takva čitanja teksta on stavlja da se ono »juxta« odnosi ne na mjesto Campus — Polje, nego na položaj crkve sv. Marije, a da ono campus (s malim slovom) označuje obično polje, pa da je crkva sv. Marije na kraju toga polja kod Knina.

Na temelju takvog čitanja Tome Arhidakona Gunjača nalazi da je najstarija katedrala hrvatskog biskupa bila ne u Biskupiji nego u Kninu blizu kninske tvrđave. On doslovno kaže: »Crkva kninskog biskupa in campo iuxta castrum Tiniense ležala je dakle u Kninskom polju blizu kninske tvrđave, to znači u današnjem Kninu.

O ovoj crkvi nemamo u historijskim dokumentima nikakvih podataka doli jedinog Tomina, koji je spominje kao katedralu, u smislu upotrebe za biskupovo služenje. Svako drugo navedanje njezinog imena koliko je dosada poznato preuzimano je direktno ili indirektno samo od Tome.⁸ O njoj nema nikakvih ni arheoloških podataka.

Zato možemo s pravom zaključiti da nas Tomin tekst dovodi da ubiciramo katedralu hrvatskog biskupa na mjesto Campus — Polje, u današnju Biskupiju.

Zvonimirova darovnica splitskim benediktinkama

Toma se slaže s darovnicom kralja Zvonimira kojom Zvonimir dariva splitskim benediktinkama zemlju Pusticu u Lažanima (u Kaštelima kraj Splita). Čini se da je Toma poznavao tu kraljevsku povelju. Izdao ju je Rački.⁹

Godine 1923. Viktor Novak proglasio ju je falsifikatom.¹⁰ Zatim se o tome razvila polemika. Uspješno je branio njenu valjanost Lovre Katić koji tvrdi da listina nije falsifikat nego kopija, nastala nekoliko decenija kasnije.¹¹ Milan Šufly drži i poslije te polemike da je listina original.¹² Šišić ju je i prije Katićeve obrane isprave smatrao ne falsifikatom nego, u najmanju ruku, kopijom iz XII st. i zato je njezina eksploatacija ostala netaknuta.¹³

Šišić drži da je izdana g 1078. kad i listina Zvonimirova zadarskim benediktinkama¹⁴ kad je Zvonimir boravio u svome kraljevskom dvoru (kurija) u Kninu. No, dok je druga listina datirana u Kninu, na dan kad je Zvonimir slavio svoju krsnu slavu, svetog Dmitra, prva je izdana u Biskupiji: actum est hoc in villa regali quo in loco jam dicta ecclesia sanctae Marie (sita videtur) — dakle, u kraljevskom selu kod crkve sv. Marije na dan posvete crkve sv. Marije. To kraljevo selo, prema Zvoni-

mirovnoj darovnici i Tomi Arhidakonu, jest Campus — Polje, današnja Biskupija. Iz te darovnice i spomenute zadarske jasno je da je Zvonimir tada boravio u svome dvoru u Kninu kamo je k njemu dolazilo, prema splitskoj darovnici, mnoštvo sa svih strana svakog sloja osoba da im kroji pravdu i dijeli milosti. On je tada pripremio i veliku svečanost u kraljevu selu: posvetu crkve sv. Marije. Tamo je došla i splitska benediktinska opatica koja je tražila i dobila darovnicu za zemlju Pusticu u Lažanima. Opatica je došla in sollemnitate consecrationis ecclesiae episcopatus nostri, vocabulo sancte Marie.

Važne su riječi: ecclesia episcopatus nostri. Tu episcopatus kao i kod Tome ima značenje »sijelo biskupije«, sinonim je drugoga izraza episcopalis sedes. To zaključujemo iz jednog Tomina pasusa: »Fuit etiam episcopalis sedes juxta Mucarum eratque sua parochia in confinio Crinae usque Stagnum. In Stagno nihilominus fuit episcopatus; suaque parochia erat in comitatu Chulmiae.«¹⁵ Prema tome, ecclesia episcopatus nostri znači crkva sjedišta naše biskupije (naše = hrvatske biskupije), drugim riječima, crkva sv. Marije jest katedrala hrvatskog biskupa.

Sláže se i Toma kad kaže da su hrvatski kraljevi postavili sjedište hrvatskog biskupa in Campo (u Polju), u crkvi sv. Marije, kod Knina.

Zvonimirovu darovnicu i Tomu potvrđuju arheološke iskopine u Polju — Biskupiji. Arheologija je otkrila Tomin Campum (Polje) i u Polju crkvu sv. Marije.

Campus — Polje je najstarije i najvažnije starohrvatsko mjesto. Dok je Knin središte političkog života, Polje je vjerski i kulturni centar starih Hrvata. Tu je otkrivena, na Crkvini, trobrodna bazilika sv. Marije, stara katedrala episcopi Croatiae. To svjedoči tu i nadeni natpis: *Mariae non et sancti Stefani; tegurij iz XI st. s Marijinim kamenolikom; molitva Mariji u prepolovljeno sačuvanom heksametru koji popunjam ovako: (O Virgo clemens e)T PIA, PARCE REATIS. (Reatis mjesto reatibus nalazi se kod kršćanskih pisaca). Ako je ijedna crkva u Biskupiji Marijina, to je (prema sadašnjim rezultatima) ta. Važnost tog vjerskoga kulturnog centra iznosi lijepo Karaman. Donosim radije njegovu misao nego doslovni njegov citat. Prema njemu kralj Zvonimir postavio je sjelo svoga hrvatskog biskupa na ono mjesto kninskog polja na kojem postoji prostrano groblje s vrlo bogatim prilozima još od VIII stoljeća, gdje se u IX st. hrvatski odličnici pokapaju u presvođenim grobnicama i kamenim sarkofazima, gdje se u rano starohrvatsko doba diže trobrodna bazilika većih razmjera od suvremenih crkava na hrvatskom tlu, gdje u XI st. bazilika dobiva novi bogati namještaj, povećana je predvorjem i kraj nje se diže kompleks stambenih i gospodarskih prostorija.¹⁶*

Vjerojatno su i veliki župani Višen, Dalic, Vratina, koji se spominju za doba hrvatskih vladara s nazivom polsticus ili polisticus, bili ne poljički, kako se obično drži, nego župani Polja kod Knina.¹⁷ Te starohrvatske starine nalaze se na jednom jakom starokršćanskom naselju, jer se tu našla i starokršćanska crkva i sarkofazi iz rimskoga i starokršćanskog doba. S pravom Šišić drži vjerojatnim da je tu bila starokršćanska biskupija,¹⁸ a Vjekoslav Klaić tu ubicira biskupiju Ludrum iz solinskog sabora 533. godine.¹⁶

Toj starokršćanskoj biskupiji trebalo bi posvetiti posebnu raspravu. Također bi bilo potrebno istražiti, što je bilo s Biskupijom u doba ugarsko-hrvatskih kraljeva i, kasnije, u doba turske vlasti u Kninu.

Ova su dva ekskursa u stvarnoj vezi s naslovom naše radnje. U njima sam želio iznijeti glavne dokumente o mjestima ubojstva i groba kralja Miroslava.

Ekskurzija na Kapitul

Prošle su otprilike četiri godine otkada sam iz franjevačkog samostana u Kninu pošao razgledati Kapitul. Bilo je to pred zalaz sunca.

Prije nekih 30-tak godina također sam obašao s velikim poštovanjem i zanimanjem te stare važne ruševine.

Isti su me osjećaji vodili i ovaj put. Ali, tužna li iznenađenja! Na mjestu groba kralja mučenika stoji fašistički bunker!

O tom fašističkom barbarstvu piše Gunjača: »Ostaci zidova crkve, valjda samostana i kasnije utvrde oko njih mogli su se vidjeti sve do 1942. godine kad su sve porušili talijanski fašisti i materijal ugradili u betonske bunkere baš na istom mjestu, tako da se više ničemu ne zna za trag.«²⁰

Netom sam se približio bunkeru, iz njega iziđe neka žena. Čudno me pogleda i s nekim nepovjerenjem. Možda je pomislila: ovo je bilo do nazad malo godina franjevačko, pa da taj fratar ne misli još na to? Kad sam je upitao: »Da li ovdje ima kakvih zidova?« — suho mi odgovori: »Nema ovdje nikakvih zidova.« Pošao sam pogledati. Nigdje traga otkopanim tlorisima i starim ostacima, kao da su fašisti imali na pameti riječi protivnikā Jeruzalema:

»Koji su govorili: Raskopajte, raskopajte
sve do temelja u njemu.«²¹

Tek na istoku, uz grmečke, opazio sam nešto starog zida u kreću. Tužno sam slegao ramenima i izgovorio motto iz Preradovićeve pjesme »Mujezin«:

»Sunce žarko sjeda
I skoro će sjest,
Stalna na tom svijetu
Samo mijena jest!«

I udaljio sam se s toga važnog mjesta s melankolijom u srcu kao onaj koga more nostalgije davnina. Još sam pomislio: pa trebalo bi da konzervatori uzmu pod svoju vlast i zaštite ovo mjesto velike arheološke i historijske vrijednosti.

Dr fra Ante Jadrijević
prof. Franj. visoke bogoslovije — Makarska

BILJEŠKE

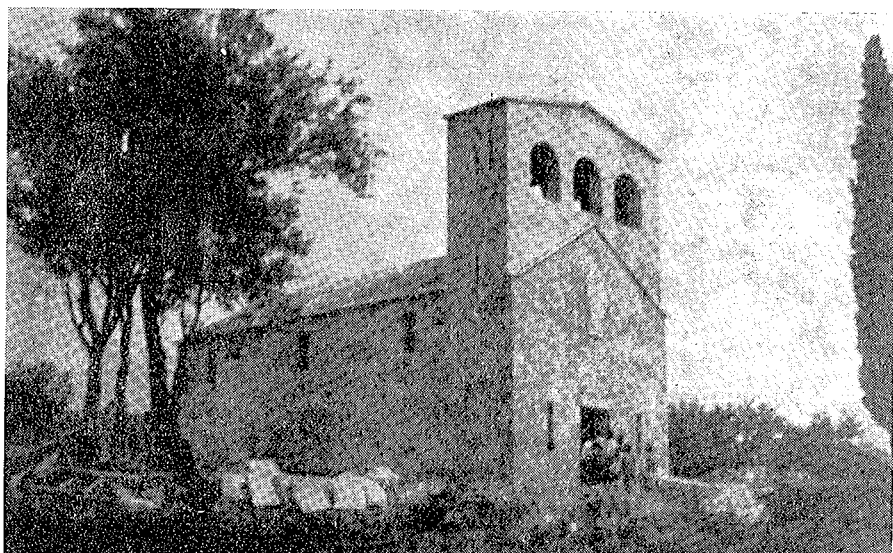
Ekskurs I

- ¹ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj I*, Split 1963, str. 376—377.
- ² Č. M. Iveković, *Kapitul kraj Knina. Rekonstrukcija (sa slikama)*, Starohrvatska prosvjeta, nova serija I, br. 3—4, Knin 1927, str. 269—271.
- ³ S. Gunjača, *Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir*, JAZU, Rad 288, Zagreb 1952, str. 315.
- ⁴ S. Gunjača, *O položaju kninske katedrale*, Starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. 1, Zagreb 1949, str. 56.
- ⁵ Gunjača, *O položaju ...*, str. 48.
- ⁶ Ž. Rapanić, *Kamena plastika ranog srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Splitu*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LX, Split 1958, str. 116—117.
- ⁷ F. Bulić, *Promina*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, god. IX, Split 1886, str. 14.
- ⁸ Forcellini, *Totius latinitatis lexicon*, Prati, 1858—1860, sv. 1, str. 110.
- ⁹ Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana*. Ed. Rački u MSHSM, XXVI, Zagreb 1894, str. 68.
- ¹⁰ Farlati, *Illyricum sacrum*, IV, str. 286—287.
- ¹¹ Barada-Katić-Sidak, *Hrvatska povijest za VIII razred srednjih škola*, Zagreb 1943, sv. 1, str. 51.
- ¹² F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, str. 692.
- ¹³ Potanje o natpisu v. Gunjača, *O položaju ...*, str. 47—49.
- ¹⁴ Bulić, *Promina*, *Bullettino ...*, str. 13.
- ¹⁵ Gunjača, *O položaju ...*, str. 51.
- ¹⁶ Farlati, o. c., III, str. 305.
- ¹⁷ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, VIII, str. 378—381.
- ¹⁸ Šišić, *Povijest ...*, str. 692—693.
- ¹⁹ Gunjača, *O položaju ...*, str. 71.
- ²⁰ L. Katić, *Ban Emerik Lacković otimlje dobra kninske biskupije*, *Croatia sacra*, god. II, Zagreb 1932, str. 4, 6.
- ²¹ Gunjača, *O položaju ...*, str. 78.
- ²² Farlati, o. c., IV, str. 295.
- ²³ Gunjača, *O položaju ...*, str. 83.
- ²⁴ Šišić, *Povijest ...*, str. 693.

Ekskurs II

- ¹ Farlati, *Illyricum sacrum*, III, str. 214; IV, str. 285.
- ² T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, II, str. 193.
- ³ Farlati, o. c., IV, str. 296.
- ⁴ Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana*. Ed. F. Rački u MSHSM, XXVI, Zagreb 1894, str. 45. — Moramo razlikovati polje i mjesto na njemu, koje se zove Polje i koje treba pisati s velikim slovom. I zato je Rački pogrešno prepisao *Tomian campus* s malim slovom. Slično je uradio (*Documenta ...*, Zagreb 1877, str. 144) kad je u pasusu »*Omnes terras quas habemus in loco vocato campo*« s malim slovom napisao *campo*.
- ⁵ Thomas Archidiaconus, o. c., str. 45.

- ⁶ S. Gunjača, *Oko položaja kninske katedrale, Starohrvatska prosvjeta*, III serija, sv. 6, Zagreb 1958, str. 54.
- ⁷ Lj. Karaman, *O reviziji iskopina u Biskupiji kod Knina, Starohrvatska prosvjeta*, III serija, sv. 4, Zagreb 1955, str. 218. — Tu on u bilješci 20. kaže: »Zarez između riječi Marie i juxta postavio sam ja, da bude jasnije, što mislim reći.«
- ⁸ S. Gunjača, *O položaju kninske katedrale, Starohrvatska prosvjeta*, III serija, sv. 1, Zagreb 1949, str. 76—77.
- ⁹ Rački, *Documenta...*, str. 112—113.
- ¹⁰ V. Novak, *Dva splitska falsifikata XII. stoljeća. Bullićev zbornik*, Zagreb-Split 1923, str. 547—569.
- ¹¹ L. Katić, *Još o darovnicama Zvonimira i Stjepana II koludricama sv. Benedikta u Splitu. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, god. XLIX, Split 1926—1927, str. 42—59.
- ¹² M. Šuflyaj, *Dvije listine o hrvatskim kraljevima, Starohrvatska prosvjeta*, nova serija II, br. 1—2, Zagreb 1928, str. 166.
Razlika u kritici Zvonimirove diplome nije slučajna. Ona je odraz dvaju smjerova u prosuđivanju vrijednosti naših vladarskih povelja. Jedni pisci s nepovjerenjem govore o njihovoj autentičnosti i vrijednosti. Mnoge smatraju falsifikatima često u najgorem smislu riječi. Drugi opet naši povjesničari smatraju te diplome ako ne originalima a ono barem kopijama, vrijednim i pouzdanim. Razlika u sudu dolazi često odatle što naši povjesničari kadikad nemaju zajednički jezik o pojmovima falsifikat i kopija i što kadikad pišu cum ira et studio.
- ¹³ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, str. 574. — V. opširniju literaturu kod M. Barade, *Episcopus Chroatensis, Croatia sacra*, god. I, br. 2, Zagreb 1931, str. 206.
- ¹⁴ Rački, *Documenta...*, str. 118.
- ¹⁵ Thomas Archidiaconus, o. c., str. 45
- ¹⁶ Karaman, *O reviziji...*, str. 218—219.
- ¹⁷ Rački ih donosi (*Documenta...*, str. 512) kao poljičke župane. Ipak je polsticus preveo na hrvatski »poljski« (*Documenta...*, str. 83).
- ¹⁸ Šišić, *Povijest...*, str. 171.
- ¹⁹ Vj. Klaić, *Episcopatus Ludrensis u Dalmaciji, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, nova serija XII, Zagreb 1912—1913, str. 314—315.
- ²⁰ Gunjača, *O položaju...*, str. 39.
- ²¹ Ps 137, 7.

Spomen-crkva kralja Zvonimira (1088—1938) *Naša Gospa* u Biskupiji kod Knina
(Ivan Meštrović)

Ostaci starohrvatske katedrale na Kapitolu kod Knina